ISSN 2591-1201 LETNIK 3 • 2019 • ŠTEVILKA 1

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme
Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik
Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva
Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik
dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor
ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Slovenija)

Spletni naslov
www.scnr.si

Leto izida: 2019

Redakcija te številke je bila zaključena 31. 5. 2019.

Lektoriranje in prevod povzetkov
Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom
Inštitut Karantanija

Tisk
Nonparel, d. o. o.

Naklada
300 izvodov

Letna naročnina
25 €

Cena posamezne številke
15 €

issn 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 3 • 2019 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Janez Kranjc
Lovro Šturm osemdesetletnik
7

Razprave

Andrej Naglič
Publicistična dejavnost dr. Lovra Šturma
21

Blaž Ivanc
Milan Komar in Evgen Vasiljevič Spektorski – sopotnika preskoka iz prava v filozofijo
41

Mirjam Dujo Jurjevčič
Revolucionarno nasilje na širšem cerkniškem območju 1942
65

Mateja Čoh Kladnik
Dr. Franc Klar: zdravnik in narodni poslanec pred Sodiščem slovenske narodne časti
95

Tamara Griesser Pečar
Show Trials in Slovenia: The Case of Ljubo Sirc
119

Igor Grdina
Zgodovina kot servis
147

Boštjan Kolarič
Ustavno sodišče Republike Slovenije
kot varuh človekovega dostojanstva
173

In memoriam

Tamara Griesser Pečar
Prof. Justin Stanovnik
197

Recenzije

Andrej Rahten
Janez Hladnik, Od Triglava do Andov.
V službi Cerkve in naroda. Spomini
205

Jelka Piškurić
Marta Rendla, »Kam ploveš standard?«,
Življenjska raven in socializem
213

Renato Podbersič
Davor Marijan, Rat Hrvata i Muslimana
u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.
217

Recenzije

Janez Hladnik, Od Triglava do Andov. V službi Cerkve in naroda. Spomini, Župnija Rovte – Založba Družina – Goriška Mohorjeva družba, Gorica, Rovte, Ljubljana 2018

Med duhovnike, ki so si prislužili posebno mesto v zgodovini argentinskih Slovencev, nedvomno spada tudi msgr. Janez Hladnik. Prvič je njegove spomine Goriška Mohorjeva družba objavila leta 1978, ob 40-letnici izvirne izdaje pa se je odločila za novo, pri čemer sta se ji kot soizdajateljici pridružili še Župnija Rovte in Založba Družina. Obletnica je sovpadla še s sedemdesetletnico prihoda prve skupine slovenskih političnih beguncev v Argentino, ki jim je prav Hladnik nudil veliko oporo v najtežjih časih prilagajanja na nove razmere.

Janez Hladnik se je rodil 22. decembra 1902 na Petkovcu v bližini Logatca na Notranjskem, v družini kmeta Ignacija in gospodinje Frančiške Hladnik, rojene Čuk. Na otroška in mladostna leta je ohranil lepe spomine, o čemer pričajo številni utrinki v knjigi. Tik pred začetkom gimnazijskih let v ljubljanskih škofovih zavodih je sicer tudi v njegovo življenje posegla prva svetovna vojna, ki si jo je zapomnil zlasti po preletih italijanskih letal in veliki lakoti: »*Proti koncu druge šole so se*

mi pričele javljati bolečine v trebuhu. Seveda, kako naj bi bilo drugače, kajti skromna hrana, sama voda z redkimi ribicami, ki so bile krompirček ali košček repe, včasih, glej čudo božje, tudi meso; potem kruh iz krompirja in vsakršna nadomestila /…/, vse to je mladega poba v polni rasti in vedno lačnega gnalo v požrešnost. Pojedel sem vse, kar sem kje dobil, pa naj bo gnilo ali plesnivo. Malo sem očistil in vesel sem bil tega, kar je ostalo.«

Leta lakote v kombinaciji z vojnimi žrtvami so seveda močno vplivala tudi na miselnost prebivalstva, ki je nato skoraj plebiscitarno podprlo deklaracijsko gibanje. *Majniška deklaracija* je mlademu Hladniku ostala v spominu kot prelomnica, čeprav se s politiko takrat še ni ukvarjal: »*Za nas študente je bilo to nekaj prepovedanega. Višja oblast je strogo pazila, da se pred nami prikrije, kaj se v narodu godi*.« V profesorskem zboru v škofovih zavodih pa je tudi on opazil razhajanje med zagovorniki kranjskega deželnega glavarja Ivana Šusteršiča in oponenti iz kroga privržencev Janeza Evangelista Kreka, ki je užival tudi podporo štajerskega prvaka Antona Korošca. Slednji je po Krekovi smrti kot voditelj katoliških narodnjakov postal tudi glavna slovenska politična osebnost. Hladnik se je z njim prvič srečal sredi avgusta 1918, ko so v Šentjanžu na Dolenjskem odkrili Krekovo spominsko ploščo. Hladnik je nato ostal Koroščev privrženec v celotnem obdobju kraljeve Jugoslavije in se je bil pripravljen za Slovensko ljudsko stranko tudi večkrat javno izpostaviti.

Z odločitvijo za duhovniški stan je Hladnik izpolnil veliko materino željo. Sprva se je želel izučiti za gozdarskega inženirja, a se je iz zagrebške šole že po nekaj dneh vrnil. Za vrnitev se je odločil po molitvi v cerkvi sv. Blaža. Odšel je k stricu Janezu, ki je bil duhovnik na Trebelnem in nekdanji državnozborski poslanec na Dunaju. Tudi pod njegovim vplivom je pri nečaku postopno dozorela odločitev za odhod v ljubljansko semenišče. V mašnika je bil posvečen 29. junija 1927, kot kaplan pa je do

odhoda v Argentino služboval v Metliki, Zagrebu in Kostanjevici na Krki.

Čeprav je bil ob njeni ustanovitvi goreč zagovornik nove države, je Hladnik sčasoma postajal do političnih razmer vedno bolj kritičen. Po eni strani ga je jezila nemoč zaradi ravnanja Italijanov, ki so za nekaj časa celo okupirali njegovo rojstno vas, po drugi strani pa ga je zabolela izguba Koroške: »*Tedaj se nismo zavedali, da je ravno srbska navzočnost na Koroškem glavni vzrok, da smo izgubili oktobrski plebiscit leta 1920. Namesto Srbov naj bi SHS poslala slovenske fante, ki bi znali simpatizirati z našimi ljudmi*.«

Že v semenišču je Hladnik kot skrbnik volilnega imenika bogoslovcev prispeval k (za številne presenetljivi) zmagi Korošca v Ljubljani. Slovenska ljudska stranka je postopno napredovala in se iz opozicijske drže kmalu zavihtela v vlado. Toda kraljeva diktatura, uvedena 6. januarja 1929, je tudi Koroščevo stranko in organizacije pod njenim okriljem prepovedala: »*Vsa naša društva so bila zapečatena. Orli so bili prepovedani, katoliška prosveta zatrta, gospodarske ustanove omejene v svojem delokrogu in žrtev gospodarskih težav*.« Novoustanovljena Dravska banovina je ostala brez črnomaljskega sreza, ki je prišel pod Savsko banovino, dobila pa Čabar. Hladnik je takratne razmere v Metliki, kjer je služboval kot kaplan, v spominih opisal zelo čustveno: »*Torej so nas prodali Hrvatom! Metliški kos Bele krajine je bil odtrgan od Slovenije, kamor je spadal od pamtiveka. Silno je udarec zabolel naš kmečki narod, kajti okolica je čutila narodno in je bila s celim srcem katoliška in slovenska. /…/ Za metliške gostilničarje, trgovce, mesarje in mešetarje ter za malomeščanstvo je bil to triumf. Vedno so radi škilili v Zagreb. Posebno liberalni gospodarski krogi so se tega razveselili, ker so upali, da bodo s tem strli naše gospodarske ustanove*.« Poleti 1931 je bila sicer »napaka« glede meja banovin popravljena, vendar ne pozabljena.

Zaradi distribucije letakov z besedilom *Slovenske deklaracije*, s katero so prvaki prepovedane Slovenske ljudske stranke na začetku leta 1933 zahtevali večjo slovensko avtonomijo, se je tudi Hladnik znašel pred sodnikom. Bil je obsojen na šest mesecev zapora, ki pa se mu je izognil s pomočjo škofa Gregorija Rožmana. Slednji ga je še pravočasno premestil v Zagreb, kjer je Hladnik prvič pokazal tudi velik talent za organizacijsko delo med Slovenci zunaj Slovenije. Cerkev sv. Roka je po njegovi zaslugi postala zbirališče zagrebških Slovencev, ki so se vedno bolj zavedali svojih korenin. To pa vsem v hrvaški cerkveni hierarhiji na Kaptolu ni bilo po godu. Čeprav so ga pri njegovem delu podpirali tudi nekateri hrvaški duhovniki, je Hladnik po enem letu spoznal, da bo moral oditi: »*Slovenska skupnost v Zagrebu se je začela krepiti in pojavljati v javnosti. Preprostim ljudem se je vse to zdelo popolnoma naravno, ne pa tako hrvaškemu vodstvu, kajti to je menilo, da Slovenec, ki pride v Zagreb, je s tem že prevzel tudi dolžnost, da bo za naprej Hrvat*.« Rožman je sicer moral Hladnika poklicati nazaj, a je hkrati tudi prvič dobil iz zagrebške nadškofije prošnjo, naj pošlje v hrvaško prestolnico duhovnika, ki bo tudi formalno skrbel za duhovno oskrbo Slovencev. Torej je Hladnik kljub odhodu pomembno prispeval k priznanju slovenske katoliške skupnosti v Zagrebu.

Druga polovica spominov je posvečena Hladnikovemu delovanju v Argentini. Zanjo se je sicer navdušil že leta 1928, ko mu je prišel v roke članek Antona Merkuna v reviji *Vzajemnost*. Nato je svoje načrte za odhod v Argentino bolj ali manj opustil, obudil pa jih je poleti 1935 med duhovnimi vajami v škofovih zavodih. Rožman ga je pri tem podprl, vendar Hladniku ni uspelo dobiti potnega lista, ker je nad njim še vedno visela grožnja polletnega zapora. Tokrat pa ga je pred odhodom v ječo v zadnjem trenutku rešila amnestija novega notranjega ministra Korošca. Sredi februarja 1936 je Hladnik na krovu

francoske ladje zapustil Evropo in odšel v Argentino, da bi prevzel duhovno oskrbo za okoli 20.000 slovenskih izseljencev.

Slovenska kolonija v Buenos Airesu je bila sprva osredinjena na mestno četrt Paternal, nato pa so se družine naselile tudi v drugih predelih mesta, še zlasti v Villi Devoti, Saavedri, San Martínu in Avellanedi. Poleg Primorcev so bili med Slovenci predvsem številni rojaki iz Prekmurja, nekdanjega ogrskega ozemlja, ki je po prvi svetovni vojni pripadlo Jugoslaviji. Kljub svoji maloštevilnosti so bili Slovenci glede na svetovnonazorsko pripadnost organizirani v različna društva, ki so odražala pestrost političnih orientacij v domovini. Precej Slovencev pa je bilo neorganiziranih, zato so povezovalno vlogo prevzeli izseljenski duhovniki. Prvi je začel organizacijsko delo Jože Kastelic, ki je leta 1933 ustanovil revijo *Duhovno življenje*. Njemu se je nato leta 1936 pridružil Hladnik, istega leta pa je tja prispel še David Doktorič, sicer pripadnik Zbora svečenikov sv. Pavla, združenja primorskih krščanskih socialcev, ki so tajno delovali proti italijanskim fašistom.

Po prihodu v novo domovino je Hladnik navezal stik z Izidorjem Cankarjem, nekdanjim duhovnikom in Koroščevim tesnim sodelavcem, ki je v istem letu postal poslanik Kraljevine Jugoslavije v Argentini. Cankarjeva preteklost je v argentinskih cerkvenih krogih povzročila precej nelagodja. Ko se je namreč razvedelo, da Jugoslavija pošilja za poslanika »odpadlega duhovnika«, se je nadškof Buenos Airesa, kardinal Santiago Luis Copello, obrnil na Hladnika. Ta je kardinala potolažil s podatkom, da je za Cankarjem »*stal dr. Korošec, ki je dobro vedel, zakaj je njega namenil za Argentino*«. Po marsejskem atentatu na kralja Aleksandra leta 1934 so se odnosi v jugoslovanski koloniji v Argentini močno zaostrili, saj je tam delovala močna skupina ustašev. Iz Hladnikovih spominov je razvidno zavedanje Korošca, da je Argentina zaradi hrvaško-srbskih na-

sprotij »*za jugoslovansko politiko trd oreh*«, ki bi ga mogla streti samo avtoritativna osebnost, kar pa je Cankar nedvomno bil.

Hladnik in Cankar sta dosegla, da so slovenske šolske sestre, ki so že delovale v Buenos Airesu, prišle do lastnega zemljišča in zgradb v mestni četrti Paternal, ki je bila središče izseljencev iz Primorske. Tu so ustanovili slovensko osnovno šolo, ki se je pozneje, ko so argentinske oblasti ukinile zasebne narodne šole, spremenila v zavetišče za fante. Cankar je Hladniku, ki je iz Kasteličevih rok prevzel urednikovanje revije *Duhovno življenje*, za vsako številko dajal 50 pesov, kar je pomenilo 25 odstotkov stroškov tiska revije. Hladnik je začel potovati po Argentini, da bi odkril čim več slovenskih izseljencev, zlasti tistih, ki so izgubili stike z rojaki ne le v Argentini, temveč tudi z domačimi v domovini. Kot beremo v *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu*, so bili Hladnikovi potopisi, ki jih je objavljal v *Duhovnem življenju*, pravi seznami na novo odkritih Slovencev.

Druga svetovna vojna je terjala velik krvni davek tudi med Hladnikovim sorodstvom. Mati mu je sicer umrla kmalu po izbruhu vojne naravne smrti. Toda njegov brat Franc je postal hkrati žrtev italijanske okupacije in državljanske vojne. Okoliščine, v katerih je izgubil brata, je Hladnik v spominih opisal tako: »*V Židanku, to je na cesti blizu Petkovca, so partizani napravili napad na italijansko kolono. Par strelov, pa so napadalci izginili. Za seboj so pustili mitraljez, na katerem je bilo ime: Francelj Hladnik. Seveda so ga Italijani poiskali in ubili. Naš Francelj je moral izginiti, ker ni hotel v OF[,] kot so jo umeli komunistični partizani.*«

Nedvomno svoje največje humanitarno delo je Hladnik opravil v letih po koncu druge svetovne vojne, ko se je zavzel pri argentinskih oblasteh, da so sprejele številne politične begunce iz Slovenije. Sprva so bila njegova posredovanja pri oblasteh neuspešna, nato pa mu je po zvezah po vipavski rojakinji

Vidi Čebron uspelo dobiti avdienco pri predsedniku Juanu Domingu Peronu. 20. novembra 1946 je bil Hladnik sprejet na pogovor, Peron pa mu je dejal: »Že vem, za kaj pridete in vam dam častno besedo: vsi, kateri imajo pogoje, ki jih določa ustava, naj pridejo, pa naj jih bo deset tisoč ali še več. Takih ljudi mi potrebujemo.« Do leta 1950 je v Argentino na podlagi omenjenega predsednikovega zagotovila prispelo okoli 5500 Slovencev, večina pa se jih naselila v Buenos Airesu in njegovih primestjih. V spominih Hladnik podrobno opisuje, kako se je trudil, da rojaki dobijo zatočišče v novi domovini. Pri tem je nesebično posredoval za svoje rojake na številnih mestih ter jim pomagal tudi z denarjem in obleko. Vrhunec njegovega delovanja je bila ustanovitev naselja v Lanúsu, ki je dobilo ime *Villa Eslovena* – Slovenska vas.

Šele po dvaindvajsetih letih bivanja v Argentini je Hladniku uspelo, da je lahko ponovno obiskal Slovenijo. Najbolj čustveno je bilo seveda srečanje s kraji njegove mladosti. Obiskal pa je tudi Izidorja Cankarja, ki je svoj čas vneto podpiral njegovo delovanje med izseljenci. Cankarja je našel bolnega: »*Gospod doktor, treba bo misliti na poslednje reči.*« Po Hladnikovem pričevanju mu je nekdanji stanovski kolega s solzo v očeh odgovoril: »*Mislim na to, gospod Janez, mnogo mislim na to. Hvala vam za vaše opozorilo!*« Kmalu nato je Cankar, ki se je po Finžgarjevih besedah ponovno »vrnil k nam«, umrl.

Hladnik je nekdanjemu podporniku iz argentinskih časov sledil sedem let pozneje: umrl je 20. junija 1965. V drugi, dopolnjeni izdaji spominov so objavljeni tudi zapisi poznavalcev Hladnikovega življenja, ki so izšli po njegovi smrti. Dober razlog za ponovno objavo pa je bil po pisanju urednice Erike Jazbar tudi v tem, da je bila Hladnikova knjiga ob prvem izidu leta 1978 eno tistih slovenskih del, ki so bila v komunistični Jugoslaviji uradno prepovedana z objavo v uradnem listu.

Andrej Rahten